

פתרון הבחינה בהיסטוריה א', יחידת לימוד אחת

שאלונים: 220,022105

מוגש על-ידי: רענן נוימרק, שמואל הירש, נעמי בלנק ושמעון ביטון
מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

פרק ראשון- יחידת מבוא: 1870-1920

על הנבחן לענות על שלוש מהשאלות 1-5

שאלה מספר 1

שתי צורות התיישבות שקמו בשנים 1881-1914: **המושבה והקבוצה**.

על הנבחן היה לאפיין **אחת** מצורות ההתיישבות:

המושבה- המושבה הייתה צורת התיישבות חקלאית האופיינית לעלייה ה-1. המתיישבים הקימו ישובים חקלאיים המבוססים על בעלות פרטית של המתיישב על הקרקע ועל העסקת עובדים שכירים. חלק מהמתיישבים היו בעלי הכשרה חקלאית.

בכל המושבות, חוץ מגדרה, הייתה האוכלוסייה מורכבת מעולים שהגיעו מרוסיה ורומניה, אנשי חיבת ציון ומרביתם בגיל העמידה, בעלי משפחות ורכוש עצמי מסוים [גדרה הוקמה על-ידי הבילויים, שהיו צעירים, חסרי משפחות ורכוש]. בשנים הראשונות לעלייתם על הקרקע התקשו המתיישבים להתבסס. הם סבלו מחוסר הכשרה חקלאית והעדר ניסיון בעבודת האדמה, קשיי תעבורה, מחסור במים, אדמות בור קשות לעיבוד חקלאי והתנכלות של השלטון הטורקי ששלט בארץ. למרות הקשיים המשיכו לקום בארץ מושבות נוספות שהמתיישבים בהן הדגישו את הצורך לבסס בארץ ישראל עבודת כפיים של יהודים בחקלאות. עד לסוף העלייה ה-1 קמו בארץ ישראל כ-28 מושבות חקלאיות שבהן חיו כשבעת אלפים יהודים חלוצים. המושבות הראשונות היו: ראשון לציון, ראש פינה, זיכרון יעקב, יסוד המעלה ופתח תקווה. מושבות אלו הניחו את הבסיס למשק המטעים וענף ההדרים, ענפים שאפשרו עבודה יצרנית רווחית. המושבות הניחו את הבסיס להתיישבות יהודית לאומית בארץ ישראל.

הקבוצה- הקבוצה היא צורת התיישבות שיתופית, שבה המתיישבים **אינם** בעלי הקרקע. הקבוצות קמו בעלייה ה-2 על אדמות הלאום שקנו המוסדות הציונים המיישבים (המשרד הארצישראלי וקק"ל). הקבוצות התבססו על תפישת העולם הסוציאליסטית לפיה אין להחזיק בבעלות פרטית על רכוש ויש לעבד את הקרקע באופן שיתופי וליהנות יחד מפירות העבודה. רעיון ההתיישבות השיתופית נבחן לראשונה בחוות כינרת. קבוצה מאנשי העלייה ה-2 החליטה לעבד את האדמה במקום באופן שיתופי ללא מנהל או משגיח. הפועלים התיישבו על אדמות שקנה המשרד הארצישראלי והקימו במקום את דגניה. בעקבות דגניה קמו קבוצות נוספות שהתבססו על עבודה עצמית שיתופית של המתיישבים.

שאלה מספר 2

דמיון והבדל בין התנועה הציונית ובין תנועות לאומיות באירופה במאה ה-19.

קווי דמיון בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה – (על הנבחן היה לציין אחד)

- **היעד הפוליטי:** כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו להקמת מדינה ריבונית עצמאית בה יוכלו בני הלאום לחיות באופן אוטונומי ולפתח את ייחודם הלאומי.
- **יצירת תודעה לאומית:** כל התנועות הלאומיות באירופה ובהן גם התנועה הציונית פעלו לחזק את התודעה הלאומית בקרב עמיהן. במילים אחרות, מנהיגי התנועות הלאומיות ייחסו חשיבות ליצירה, טיפוח וחיזוק ההכרה בעמיהן, שיש לפעול להשגת עצמאות. בנוסף, יש להדגיש את ייחודו של העם ודבר זה נעשה בדרך כלל תוך הדגשת ההיסטוריה הייחודית של העם המבחינה בינו ובין עמים אחרים.

קווי שוני בין התנועה הציונית לתנועות לאומיות אחרות באירופה – (על הנבחן היה לציין אחד)

- **שאלת הטריטוריה:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות כאשר עמם מרוכז בטריטוריה מוגדרת, התנועה הציונית הייתה צריכה לקבל הסכמה בינלאומית רחבה ביחס למקום הטריטוריאלי בו ירוכזו היהודים, וביחס לאמצעים בהם יש לפעול כדי להגשים את הקמתה של מדינה יהודית עצמאית.
- **פיזור היהודים:** בעוד שתנועות לאומיות אחרות נאבקו להשיג עצמאות לעם שחי באופן מרוכז בטריטוריה מוגדרת, היה העם היהודי מפוזר בכל העולם. התנועה הציונית הייתה צריכה לרכז את היהודים מכל קצווי תבל לטריטוריה (ארץ-ישראל) שלא הייתה עדיין בידיה.
- **דרך הפעולה:** התנועה לא הטיפה למאבק בכוח, למאבק צבאי, אלא למאבק בדרכים דיפלומטיות תוך השגת הסכמה רחבה ככל האפשר מצד מדינות העולם. היא קראה לשיבת העם לארצו ויצירת חברה עצמאית בא"י שתאפשר לעם היהודי קיום ללא חשש מתופעות אנטישמיות.

שאלה מספר 3

שני קשיים של הישוב היהודי בארץ-ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה:

- כשפרצה מלחמת העולם הראשונה ה-1 הכריזה ממשלת טורקיה על מצב חירום בכל רחבי האימפריה ועל סגירת מיצרי הבוספורוס והדרדנלים (מעברים ימיים המקשרים בין הים השחור לים התיכון) בפני אניות זרות. כך ניתק הקשר בין אירופה לא"י. המושבות שעיקר פרנסתן היה הייצוא החקלאי לאירופה לא יכלו לייצא את תוצרתן ונקלעו למשבר כלכלי חמור. אנשי הישוב הישן לא יכלו להמשיך ולקבל את כספי החלוקה והגיעו לפת לחם.

- הטורקים הטילו מס מלחמה כבד ביותר על הישוב היהודי ודרשו מאנשי הישוב לקבל את האזרחות העות'מאנית (להתעתמן) או להיות צפויים לגירוש מהארץ. המתעתמנים צפויים היו לגיוס לצבא הטורקי. הטורקים הפכו את הארץ לבסיס אספקה לצבא: הם החרימו מזון, בהמות עבודה, עקרו מטעים כדי להסיק את קטרי הרכבת והתוצאה הייתה משבר קשה ביותר במושבות. כשהחל הצבא הבריטי להתקדם מכוון מצרים לארץ, גירשו הטורקים את כל היהודים מדרום הארץ לצפונה כיוון שהיהודים נחשבו אוכלוסייה עוינת (לרובם אזרחות רוסית, כאשר רוסיה היא אויבת של טורקיה במלחמה). הגירוש פגע קשות במושבות ובישוב היהודי בארץ. (אפילו מת"א גורשו התושבים היהודים).

דרכי ההתמודדות של הישוב היהודי בא"י עם הקשיים (הנבחן נדרש להציג דרך התמודדות אחת).

- **הוועד להקלת המשבר:** עם פרוץ המלחמה הוקם בתל אביב "הוועד להקלת המשבר" שבראשו עמד מאיר דיזנגוף. הוועד דאג לאספקת הלחם וחלוקתו, סייע למחוסרי עבודה וגייס כספים בחו"ל לסייע לישוב. הוועד הקים גם מטבחים ציבוריים בהם נתנו לנצרכים ארוחות במחיר סמלי.
- **המשביר המרכזי:** הוקם ביוזמת חוגי הפועלים (1916) במטרה לרכוש חיטה בסיטונות מהישובים היהודיים בגליל ולמכור אותה ללא רווח לציבור שנוקק ללחם.

שאלה מספר 4

תוכנה של הצהרת בלפור:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את הקמתו של בית לאומי לעם היהודי בא"י, ותפעל כמיטב מאמציה כדי להקל את הגשמת מטרה זו, בתנאי ברור שלא ייעשה שום דבר העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות הקיימות בארץ, או בזכויות ובמעמד הפוליטי שמהם נהנים יהודים בכל ארץ אחרת"

קשיים הנובעים מנוסח ההצהרה (הנבחן נדרש להציג קושי אחד הנובע מנוסח ההצהרה):
 הצהרת בלפור היא הצהרה דו משמעית. אמנם, מובעת בה תמיכה בשאיפה הציונית להקמת בית לאומי יהודי בא"י, אך נוסח ההצהרה אינו חד משמעי ויוצר קשיים לא מעטים:

- המושג "בית לאומי" מעורפל. לא ברור האם הכוונה למדינה יהודית עצמאית או לאוטונומיה בחסות בריטית.
- בהצהרה נכתב ש "ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את הקמתו של בית לאומי יהודי..." זהו נוסח לא מחייב. לא ברור מה תעשה ממשלת בריטניה כאשר נאמר "תראה בעין יפה" – האם תיתן תמיכה דיפלומטית או תציע סיוע ממשי?
- ההצהרה מופנית לאדם פרטי- הלורד רוטשילד, ולא להנהגה הרשמית של התנועה הציונית. עובדה זו מפחיתה מתוקפה של ההצהרה.

- בהכרזה נקבע במפורש שלא ייעשה שום דבר שעלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות של הערבים בארץ. עובדה זו יוצרת כפל משמעות: אמנם קיימת בהצהרה התחייבות לתנועה הציונית, אך מנגד מתחייבים הבריטים שלא לפגוע בזכויות הערבים החיים בארץ.

שאלה מספר 5

שלושה סעיפים מתחומים שונים בחוזה ורסאי, שנחתם עם גרמניה:

- **פיצויי מלחמה** - בהסכמי ורסאי נקבע שגרמניה תשלם פיצויי מלחמה עצומים למדינות המנצחות, כאשר מרבית הסכום (52%) יועבר לצרפת כפיצוי על הנזקים האדירים שנגרמו לה במלחמה. הפיצויים אמורים היו להיות בכסף, בזהב, בפחם ובבקר.
- **חיסול כוחה הצבאי של גרמניה** - בהסכמי ורסאי נקבע שהצבא הגרמני יוגבל ל-100 אלף חיילים (4000 קצינים), כאשר מדובר בצבא קבע המגויס ל-15 שנה, כך שלא ניתן יהיה לרענן את שורות הצבא. על הגרמנים נאסר להחזיק חיל אוויר, להחזיק ולייצר נשק כבד, ובנוסף חויבו הגרמנים למסור את כל אניות הקרב למדינות המנצחות. כמו כן נקבע שהאזור המצוי מערבית לנהר הריין יהיה שטח מפורז.
- **הקמת חבר הלאומים** - בהסכם ורסאי הוחלט על הקמת ארגון בינלאומי שתפקידו יהיה לפתור סכסוכים בדרכי שלום ולמנוע את פריצתן של מלחמות בעתיד. הארגון הוקם בהתאם לחזונו של נשיא ארה"ב ווילסון שראה חשיבות עליונה בהקמת ארגון שימנע את פריצתה של מלחמה חדשה, דוגמת מלחמת העולם ה-1.

תשובות מלאות לפרק ראשון ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק

"לאומיות וציונות ישראל והעמים בשנים 1870-1939".

עמודים:

שאלה 1: 77-71; שאלה 2: 68-67; שאלה 3: 110-11

שאלה 4: 116-112; שאלה 5: 123-116

פרק שני- בניין הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל והיחסים בין יהודים,

ערבים ובריטים בין שתי מלחמות העולם

על הנבחן לענות על שאלות באחת משתי האפשרויות

אפשרות א' או אפשרות ב':

אפשרות א'

על הנבחן לענות על שלוש שאלות: על אחת משאלות הנושא על שנות ה-20, ועל שתיים משאלות הגישור על שנות ה-30.

שאלות נושא: ארץ-ישראל בשנות ה-20

שאלה מספר 6- טופס המנדט ופעולות הנציבים הבריטים בארץ-ישראל

סעיף א'

ניתן ללמוד מההשוואה בין שתי המפות, את הדברים הבאים ביחס למדיניות הנציבים הבריטיים בארץ ישראל:

- הנציבים הבריטיים סייעו לקיום התיישבות יהודית בארץ ישראל- הדבר תואם את המחויבות בכתב המנדט המדברת על הקמת הבית הלאומי היהודי ועל עידוד התיישבות של היהודים ברחבי ארץ ישראל.
- מהמפות ניתן ללמוד על סלילת רשת כבישים ומסילות ברזל בכל רחבי הארץ- בכתב המנדט דובר על פיתוח ארץ ישראל לטובת כל תושביה. הנציבים הבריטיים העליונים, במיוחד הרברט סמואל, אפשרו בניית כבישים חדשים בכל הארץ, עובדה שסיפקה עבודה רבה לעולים החדשים.
- ריבוי דרכים ראשיות ברחבי הארץ, שהקלו על התנועה הן של הבריטים והן של תושבי הארץ האחרים. הדרכים הראשיות אפשרו קשר בין הישובים וכך לא נותרו נקודות ישוב בודדות. כך דאגו הבריטים לפיתוח הארץ על פי האינטרסים שלהם תוך שילוב פיתוח לטובת כל התושבים.

סעיף ב'

להלן שלוש פעולות בהן נקטו הנציבים הבריטים העליונים בשנות העשרים כדי לסייע לבניין הבית היהודי הלאומי (הנבחן נדרש להציג שתי פעולות בלבד):

- הרברט סמואל קבע מכסה שנתית של 16,500 רישיונות עלייה ליהודים, צעד שממש את כתב המנדט ואת הצהרת בלפור בכל הקשור לבניין הבית הלאומי היהודי.
- חוק האזרחות אותו יזם פלומר, אפשר למהגרים לארץ ישראל לקבל אזרחות לאחר כשנתיים של שהיה בארץ. בכך נתן חוק האזרחות אפשרות ליהודים להשתקע בארץ ישראל. יש בכך מימוש ההתחייבות לעודד עליית יהודים כנזכר בכתב המנדט.

- הכרת במוסדות כנסת ישראל על ידי פלומר, בכך יש מימוש לנאמר בכתב המנדט בדבר הכרה במוסדות שלטון עצמי בארץ ישראל, כחלק מהכנת תשתית לבית הלאומי היהודי.

שאלה מספר 7- מדיניות בריטניה בעקבות מאורעות תרפ"ט

סעיף א'

להלן ההגבלות על פי הספר הלבן של פספילד על התפתחות הבית הלאומי היהודי :

- צמצום מכירות הקרקעות ליהודים תהיה תחת פיקוח ממשלת המנדט, כדי להבטיח שלא ימכרו ליהודים קרקעות הראויות לעיבוד, בכמות שלא תשאיר לערבים קרקע מתאימה להתפתחות. ממשלת המנדט תנקוט צעדים לפיתוח שיטות לעיבוד חקלאי מודרני במשק הערבי.
- העלייה היהודית תוגבל בהתאם ליכולת הקליטה הכלכלית של הארץ, תוך התייחסות למשק הערבי, כדי למנוע פגיעה בפרנסתם ובאדמתם של האיכרים הערבים.
- הקמת מועצה מחוקקת בארץ ישראל על פי היחסים הדמוגרפים הקיימים בארץ ישראל.

הבריטים רצו באמצעות הגבלות אלו להרגיע את הציבור הערבי בארץ ישראל. ממשלת המנדט טענה שההתפרצות נובעת מרגשות התסכול של הערבים, ומכך שעדיין לא זכו למידה מסוימת של שלטון עצמי ולכן יש להתחשב ברגשותיהם. יש לאזן את מדיניותם כלפי ערבים ויהודים ולהפיג את חששם של הערבים מפני כל פגיעה באדמתם ופרנסתם.

סעיף ב'

איגרת מקדונלד פורסמה בשנת 1931 בעקבות התפטרותו של חיים ויצמן מתפקידו כנשיא ההסתדרות הציונית. התפטרות זאת העמידה את ממשלת בריטניה במבוכה רבה. האיגרת כללה הבהרה המפייסת את התנועה הציונית בכך שהיא כוללת :

- ממשלת בריטניה אינה נסוגה מהתחייבויותיה כפי שניתנו בכתב המנדט ומכירה בהתחייבויותיה כלפי התנועה הציונית.
- הבטחה כי העלייה לא תוגבל, אלא תהיה כפופה להנפקת אישורי עלייה.
- ההתיישבות היהודית בארץ ישראל לא תוגבל.

שאלות גישור ארץ-ישראל בשנות ה-30

שאלה מספר 8

להלן הישגים של הישוב היהודי בארץ ישראל בתחום ההתיישבות ובתחום הכלכלה (הנבחן נדרש

להציג הישג אחד בכל תחום):

הישגים בתחום ההתיישבות:

- **הקמת יישובי חומה ומגדל** - הקמתם של חמישים ושניים ישובים, שהוקמו בין לילה, על מנת לעבות את ההתיישבות היהודית בארץ ישראל. התיישבות זו נועדה לקבוע עובדות בשטח, ליישב יהודים באזורים רחוקים, שלא יושבו בעבר כמו עמק בית שאן, ולהגדיל את שטח המדינה היהודית העתידית.
- **הקמת קיבוצים** כגבעת ברנר וגבעת חיים.

הישגים בתחום הכלכלה:

- **הקמת נמל תל אביב** בשנת 1936 על ידי הישוב היהודי בסיוע הבריטים בעקבות השבתת נמל יפו - פעולה שסייעה לצמצם את האבטלה היהודית בארץ ישראל ואפשרה המשך קיומו של מסחר, של יצוא ויבוא של סחורות לישוב היהודי בארץ ישראל.
- **הקמת קרן כופר הישוב** שמימנה את הוצאות הביטחון הכבדות של הישוב היהודי בארץ ישראל
- **הקמת הבורסה** לניירות ערך בתל-אביב על ידי עולי גרמניה.

שאלה מספר 9

להלן שלוש סיבות לפרוץ המרד הערבי (הנבחן נדרש להציג שתי סיבות בלבד):

- העלייה היהודית לארץ ישראל חיזקה את הישוב היהודי בארץ ישראל, עובדה שהדאיגה את הערבים. הגעתם של למעלה ממאתיים אלף יהודים הדאיגה את הערבים וגרמה להם לחשוש כי הם עומדים לאבד את הרוב הערבי בארץ.
- סירובו של הפרלמנט הבריטי לאשר הקמתה של מועצה מחוקקת בארץ ישראל עם רוב ערבי.
- הקצנתה של התנועה הלאומית הערבית. המופתי חאג' אמין אל חוסייני התחזק במעמדו כמו כן פעלה מפלגת איסתיקלאל הערבית בארץ ישראל וקראה לסילוק כל היהודים מארץ ישראל.

להלן פעולות כנגד הבריטים: התקפות על מתקני צבא בריטים בארץ ישראל, מארבים לחיילים בריטיים, רצח מושל הגליל אנדריוס ופגיעות בקו צינור הנפט בגדד-חיפה.

שאלה מספר 10

להלן שני חידושים בהיערכות היישוב היהודי בתחום הביטחון בשנים 1936-1939.

- **היציאה מן הגדר**, כלומר פעולות יזומות על מנת לפגוש את הכנופיות הערביות מחוץ לגדר היישובים העבריים.
- **הקמת יחידות צבאיות** שתפקידן להתקיף את כנופיות הטרור הערביות: היחידות שהוקמו הן "הנודדת", "פלוגות השדה" ו"פלוגות הלילה" המיוחדות של וינגיט. כמו כן הוקם חיל הנוטרים כחיל שיטור עברי, שתפקידו להגן על היישובים היהודים ולסייר בארץ, על מנת לתת ביטחון לפועלים יהודים.

שאלה מספר 11

להלן עיקרי תוכנו של הספר הלבן השלישי של מקדונלד (1939)

- תוך עשר שנים תקום בארץ ישראל המערבית מדינה פלשתינאית עצמאית עם רוב ערבי.
- בחמש השנים הבאות תותר עלייה של 75 אלף יהודים נוספים בלבד. לאחר חמש שנים תתאפשר עלייה יהודית רק בהסכמת הערבים.
- הגבלת מכירת הקרקעות ליהודים כדי למנוע מצב שבו הערבים יישארו ללא קרקע.

תשובות מלאות לאפשרות א' ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק
"לאומיות וציונות ישראל והעמים בשנים 1870-1939".

עמודים:

טופס המנדט ופעולות הניצבים הבריטים בארץ-ישראל: 138-140

מדיניות בריטניה בעקבות מאורעות תרפ"ט: 160-166

שאלה 8: 201-202

שאלה 9: 195-196

שאלה 10: 200-201

שאלה 11: 211-214

אפשרות ב'

על הנבחן לענות על שלוש שאלות: על אחת משאלות הנושא על שנות ה-30, ועל שתיים משאלות המבוא על שנות ה-20.

שאלות נושא: ארץ-ישראל בשנות ה-30

שאלה מספר 12- הוויכוח ביישוב היהודי בנוגע לדרכי התגובה על התקפות הערבים

סעיף א'

ארגון האצ"ל סבר שיש להגיב על התקפות הערבים בדרך של טרור נגדי. רק גישה התקפית שלא תבחל באמצעים תוכל להביא את קץ הטרור הערבי בארץ ישראל. להלן שלושה נימוקים על פי הקטע להצדקת עמדה זו:

- ההבלגה לא הביאה את הטרור הערבי לקיצו, רק טרור נגדי יביא לקץ הטרור הערבי.
- גישה התקפית תכריח את כל הגורמים בארץ ישראל כולל הבריטים לפתור את סוגיית ארץ ישראל באופן שיועיל ליהודים.
- יש הכרח להציל באופן מידי רבבות יהודים בעולם מידי הנאצים. יעד זה יושג רק אם יוקם בית לאומי בארץ ישראל מיד. הבית הלאומי יוקם מיד רק אם ימוגרו התקפות הערבים בכל האמצעים האפשריים.

סעיף ב'

לטענת מרבית "הישוב המאורגן", גישת ההתקפה שגויה מהטעמים הבאים:

- אין להרוג חפים מפשע ולרדת לרמתם המוסרית של הפורעים הערבים.
- גישת ההתקפה תפגע בשיתוף הפעולה עם הבריטים ותגרום להם לסגת מהמחויבות להקים בית לאומי יהודי.

שאלה מספר 13- ועדת פיל

סעיף א'

ביוני 1937 הגישה ועדת פיל את מסקנותיה לממשלה הבריטית. אלה הן המסקנות המרכזיות וההמלצות החשובות:

- הסכסוך בין יהודים וערבים אינו ניתן לגישור מאחר ששני הלאומים דורשים בעלות על אותה ארץ.
- יש לסיים את המנדט הבריטי שנכשל ללא ספק ולמצוא פתרון אחר לסכסוך בין שני העמים.
- יש לחלק את הארץ לשתי מדינות: יהודית וערבית. שטח המדינה היהודית יכול את כל אזור החוף מבאר טוביה בדרום ועד לכרמל בצפון כולל הגליל ועמק יזרעאל. שטח המדינה הערבית

יכלול את הנגב, יהודה ושומרון והשפלה הדרומית. המדינה הערבית תתאחד עם עבר הירדן חלק שלישי יהיה אזור בשליטה בריטית זמנית, שיכלול מסדרון מקשר בין אזור נמל יפו לבין ירושלים ובית לחם, שיהיו חלק מהמנדט הבריטי. כמו כן, יכלול אזור השליטה הבריטי גם את נמל התעופה בלוד ואת הנמלים החשובים באילת עכו חיפה וכדומה.

- לממשלת בריטניה יהיו סמכויות פיקוח וביקורת בשתי המדינות ובריטניה תהנה ממעמד מועדף בשתייהן.

- עד לביצוע התוכנית תהיה תקופת ביניים של חמש שנים. היהודים יוכלו לקלוט באותה התקופה רק עוד שנים עשר אלף יהודים לשנה למשך חמש שנים, ויוכלו לרכוש קרקעות רק בשטחי המדינה היהודית.

החידוש בהמלצות אלו הוא ההודאה בכישלון המנדט הבריטי בארץ ישראל קריאה לסיומו וקביעת תכנית חלוקה לשתי מדינות נפרדות.

סעיף ב'

הערבים התנגדו באופן מוחלט להמלצות ועדת פיל **בישוב היהודי היו נימוקים שונים** נגד המסקנות להלן שלשה מהם :

- רבים מאנשי תנועת העבודה כמו טבנקין ברל כצנלסון ואחרים התנגדו באופן חריף לתכנית משום שהחלטה מצמצמת את שטחי הבית הלאומי – היהודי ולא מאפשרת קליטה של מיליוני יהודים העתידים לעלות לארץ.
- הרוויזיוניסטים, תומכי הרעיון של ארץ ישראל השלמה, התנגדו לתכנית. לדעתם רק מדינה יהודית בכל רחבי ארץ ישראל השלמה היא אפשרית. אין אפשרות להגן על הישוב היהודי בארץ ישראל כאשר רוב הישוב היהודי מרוכז בשפלה ומרבית הישוב הערבי יושב בהרים.
- בין המתנגדים לתכנית החלוקה של ועדת פיל היו "השומר הצעיר" ואנשי "ברית שלום". קבוצה קטנה של אינטלקטואלים מהאוניברסיטה העברית שתמכו בהקמת מדינה דו לאומית ערבית- יהודית.

שאלות מבוא: ארץ-ישראל בשנות ה-20

שאלה מספר 14

- התחייבויות של בריטניה בטופס המנדט (1922) הנבחן נדרש לציין שלוש התחייבויות:
- בריטניה מחויבת לרעיון הקמת הבית הלאומי כפי שהוזכר בהצהרת בלפור מיום שניים בנובמבר 1917. בריטניה תעודד עליה והתיישבות יהודית ללא פגיעה באזרחי הארץ.
 - הסוכנות היהודית תוכר כגוף רשמי, שמטרתו יהיה לייעץ לבריטים איך לקדם את רעיון הקמת הבית הלאומי היהודי בארץ-ישראל.
 - השפות העברית והערבית תוכרנה כשפות רשמיות בנוסף לשפה האנגלית.
 - הזכויות של העדות הלא יהודיות לא תיפגענה ותתאפשר להם גישה חופשית למקומות הקדושים.

שאלה מספר 15

שני הישגים של ההתיישבות העירונית בשנות ה-20 בתחום התרבות והבנייה.

בתחום הבנייה:

בשנות ה-20 חלה התפתחות עירונית הודות להון הפרטי שהביאו עימם העולים מפולין. העיר ת"א זכתה לפיתוח מואץ בתקופת העלייה הרביעית. רוב העולים היו עירוניים באופיים והתיישבו בת"א. את הכסף שהביאו עימם, השקיעו במגוון רחב של תחומים:

- הקמת בתי-קפה וסוכות "גזוז".
- תיאטראות ("הקומקום" וה"מטאטא").
- ענף הבנייה התרחב, מאות דירות נבנו בת"א.
- נבנו שכונות חדשות בירושלים ובחיפה (רחביה, נווה שאנן והדר).
- הקמת העיר עפולה.

בתחום התרבות:

הישוב נהנה מפריחה תרבותית של ממש. נוסדו תיאטראות כמו: "האוהל" ו"הבימה". נוסדה האופרה הישראלית והתזמורת הסימפונית. הספרות העיברית זוכה לפריחה עם עלייתם של ח.נ.ביאליק ושאול טשרניחובסקי. עיתונות עיברית חדשה דוגמת עיתון "הארץ".

שאלה מספר 16

ההסתדרות הכללית של העובדים העבריים בארץ-ישראל הוקמה בשנת 1920 כדי לשמש לציבור הפועלים ארגון גג מקצועי שאינו מפלגתי, ומטרתו להגן על הזכויות של העובדים ולפעול באופן משותף בנושאי התיישבות, כלכלה ותרבות.

פעולותיה בתחומים שונים **הנבחן נדרש להציג שתיים מהפעולות** :

- סיפקה מקומות עבודה למובטלים באמצעות גיוס הון להקמת מפעלים כלכליים שסיפקו מקומות עבודה.
- הקימה את בנק הפועלים, חברת הביטוח "הסנה"
- יסוד העיתונים "דבר", "האוהל" והוצאת הספרים "עם עובד".
- הקמת שירותי קופ"ח כללית.

שאלה מספר 17

החידוש בטעונוי ההנהגה הערבית נגד הישוב היהודי הוא השימוש בטיעון הדתי. המופתי, חאגי' אמין אל-חוסייני, טען שלא מדובר רק בסכסוך לאומי, אלא בסכסוך דתי : מטרת הציונות היא להרוס את קודשי האסלאם בהר הבית ולבנות מחדש את בית המקדש בשטח שבו נמצאים מסגד אל אקצה וכיפת הסלע. באמצעות הטיעון הדתי הפך הסכסוך מלאומי לסכסוך דתי של מוסלמים עם יהודים. בכך הפך הסכסוך לחוצה גבולות וגרם לו להתעצם ולהפוך לכמעט בלתי ניתן לפתרון. המופתי וההנהגה הערבית הפכו את המקומות הקדושים לאסלאם, ובמיוחד את מסגד אל-אקצה ללב הסכסוך.

תשובות מלאות לפרק אפשרות ב' ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק

"לאומיות וציונות ישראל והעמים בשנים 1870-1939".

עמודים:

הוויכוח ביישוב היהודי בנוגע לדרכי התגובה על התקפות הערבים: 193-195

ועדת פיל: 205-210

שאלה 14 : 138-139

שאלה 15 : 148-149

שאלה 16 : 145-146

שאלה 17 : 161-163

פרק שלישי-ארצות האסלאם והיהודים בהן בין שתי מלחמות העולם

על הנבחן לענות על אחת מהשאלות 18-19 ועל שני הסעיפים בה

שאלה מספר 18- השלטון הקולוניאלי

סעיף א'

מאפייני השליטה של בריטניה בארצות המזרח התיכון :

השלטון הבריטי לא ניסה לחולל שינויים עמוקים בארצות הקולוניאליות שבהן שלטה בריטניה. הבריטים הסתפקו בקיום נוכחות צבאית ומנהלית בארצות הקולוניאליות, במטרה להבטיח את האינטרסים האימפריאליים הבריטיים. הבריטים נמנעו מניהול ישיר של הארצות הקולוניאליות והאצילו סמכויות לאוכלוסייה המקומית, בניהול תחומים פנימיים, בהם לא רצו להיות מעורבים באופן ישיר. המעורבות הבריטית בארצות הקולוניאליות נועדה בעיקר לשמור על האינטרסים הצבאיים והכלכליים של בריטניה. העובדה שהבריטים העבירו סמכויות לתושבי המקום העידה על כך שהקולוניאליזם הבריטי נתפס כזמני.

כפי שניתן ללמוד מהקטע "מדיניות זו [של בריטניה] ביטאה רצון לשמור על האינטרסים של בריטניה, בלי להתערב מעבר לכך בעניינים מקומיים, בלי להסתבך במתחים תרבותיים או להיגרר להוצאות תקציביות מיותרות".

ארצות שהיו בשלטון בריטניה במזרח התיכון (**הנבחן התבקש לציין שתי ארצות**) : ארץ-ישראל, מצרים, ירדן, עיראק.

סעיף ב'

מאפייני השליטה של צרפת בארצות צפון אפריקה.

הקולוניאליזם הצרפתי התבסס על תפיסה של "מעורבות ישירה" בחיי האוכלוסייה המקומית, כשהשאיפה הצרפתית היא להעביר את התרבות והמורשת הצרפתית לחברה המקומית. הצרפתים ראו בקולוניאליזם מעין שליחות תרבותית ולפי תפיסה זו הקימו בארצות הקולוניאליות (במושבות) בתי ספר צרפתיים ומוסדות תרבות צרפתיים. דרך השליטה הצרפתית התבססה על סיפוח מלא של המדינה (כמו באלג'יריה) או שלטון חסות עם פיקוח ישיר ומעורבות צרפתית עמוקה בנעשה במדינה.

השוני בדרך השליטה של צרפת בארצות צפון אפריקה, מדרך השליטה של בריטניה בארצות המזרח התיכון :

הצרפתים ראו חשיבות רבה בהנחלת המורשת והתרבות הצרפתית לעמים הנשלטים. מסיבה זו הם הקימו בארצות הנשלטות בתי ספר בהם לימדו את השפה הצרפתית ואת ההיסטוריה והתרבות הצרפתית. הצרפתים היו מעורבים באופן עמוק ויום-יומי בנעשה בארצות שבשליטתם. לעומתם הבריטים שהוטרדו בעיקר מהאינטרסים האימפריאליים שלהם כמעצמה ולכן לא פעלו להיות

מעורבים באופן אינטנסיבי במושבות. כך לדוגמה, הסתפקו הבריטים בשליטה בעיר הנמל עדן שבתים, שם יכלו לצייד את אוניותיהם, ולא טרחו להשתלט על כל המדינה.

שאלה מספר 19- התמורות בחיי היהודים

סעיף א'

השינויים שחלו בחיי היהודים בארצות האסלאם ב**שניים** מהתחומים: דמוגרפיה, כלכלה, מעמד הקהילה:

השינויים בתחום הדמוגרפי

גידול ניכר באוכלוסייה היהודית: השינוי הבולט בתחום הדמוגרפי הוא גידול ניכר במספרם של היהודים בארצות האסלאם תחת השלטון הקולוניאלי. גידול זה מקורו בשיפור בשרותי הרפואה ומצב התברואה, שהביאו לעלייה בריבוי הטבעי בקרב היהודים.

1. **תהליך העיור**: בארצות האסלאם נוצרה הגירה יהודית פנימית מאזורים כפריים למרכזי הערים הגדולות. הסיבות העיקריות למעבר הן: האפשרויות הכלכליות שנפתחו בפני היהודים בעקבות הכיבוש הקולוניאלי וההשפעה האירופית באזורים אלה. בנוסף, ריכוז היהודים במספר מצומצם של ערים, שהפכו לצמתי כלכלה מודרניים, העניק להם תחושה של עוצמה. הדוגמה הבולטת היא התפתחותה של **קזבלנקה** (עיר במרוקו) והאוכלוסייה היהודית בתוכה. לפני בוא הצרפתים הייתה קזבלנקה עיר נמל קטנה עם אוכלוסייה יהודית לא גדולה. בסוף התקופה הצרפתית כ – 1/3 מיהודי מרוקו (קרוב ל – 80 אלף נפש) התגוררו בקזבלנקה. תהליך דומה התרחש גם בארצות קולוניאליות נוספות: **בתוניס** בירת תוניסיה התגוררו כ – 60% מיהודי המדינה ו**בטריפולי** שבלוב התגוררו כ – 30% מיהודי המדינה.
2. **מעבר של היהודים מרבעים יהודיים מסורתיים לרבעים חדשים – אירופאים**: כתוצאה מחדירת המדינות הקולוניאליות לארצות צפון אפריקה והמזרח התיכון עזבו היהודים את הרבעים המסורתיים ועברו לרבעים חדשים, בצמוד לתושבים האירופאים. היהודים עברו לשכונות עשירות יותר כיוון שתחת המשטר הקולוניאלי הוסרו ההגבלות של המשטר הקודם, שאסר מעבר יהודים לשכונות שאינן שכונות יהודיות מסורתיות.

השינויים בתחום הכלכלה

הקולוניאליזם האירופי הביא עימו שינויים חשובים בפעילות הכלכלית של היהודים בארצות האסלאם ואפשר להם להיכנס לתחומי עיסוק כלכליים חדשים. השינוי הבולט ביותר בפעילות הכלכלית של היהודים בארצות האסלאם היה מעבר מ"כלכלה יהודית" ל"יהודים בכלכלה": היהודים עוברים מעיסוקים יהודיים מסורתיים (צורפות, רוכלות, סנדלרות וכו') להשתלבות במקצועות חדשים שחייבו השכלה כגון; פקידים במנגנון המדינה, עורכי-דין, רופאים,

רוקחים ואדריכלים. במקביל משתלבים היהודים בתחומי המסחר, הבנקאות והעיתונות (במקצועות אלה היה אחוז היהודים גבוה משמעותית מחלקם היחסי באוכלוסיה). השינוי בתחומי התעסוקה של היהודים והאפשרויות הכלכליות החדשות שנפתחו בפניהם בעקבות חדירת הקולוניאליזם הביאו לעלייה במספר השכירים היהודים שהשתלבו בתעשייה בערים והתקיימה אפילו תופעה של יציאת נשים לשוק העבודה (אם כי במספרים קטנים).

השינויים במעמד הקהילה

1. **תהליך הדמוקרטיזציה בהנהגת הקהילה ומוסדותיה**: בעקבות חדירת המעצמות האירופאיות הדמוקרטיות (בריטניה וצרפת) אימצה הקהילה היהודית שיטות ייצוג אירופאיות דמוקרטיות. כתוצאה מכך קמו בחלק מהארצות במזרח התיכון ובצפון אפריקה "מועצות לקהילה היהודית", שנבחרו בבחירות דמוקרטיות, שנערכו בקרב חברי הקהילה. תפקידם היה לייצג את הקהילה היהודית בפני השלטון. **בתוניס**, לדוגמא, הקימו הצרפתים גוף ייצוגי נבחר של הקהילה היהודית אותו כינו "מועצת הקהילה היהודית". המועצה נבחרה כל 4 שנים בבחירות כלליות בקרב חברי הקהילה היהודית. סמכויות מועצת הקהילה היו בענייני פנים כגון ניהול בתי כנסת ובתי ספר. תהליך דמוקרטיזציה זה פגע לעיתים באוטונומיה של הקהילה היהודית ולקח ממנה את סמכויות השיפוט שלה. כעת, נשפטו היהודים בבתי המשפט הכלליים של המדינה, מלבד בענייני אישות (נישואין וגירושין). שינוי נוסף שהתרחש בעקבות תהליכי הדמוקרטיזציה בקהילה היהודית בתוניס הוא שנוצרה תחרות על הנהגת הקהילה, גם מנהיגים מסורתיים וגם חילוניים, באופן גלוי ודמוקרטי, בעוד שלפני חדירת המעצמות האירופאיות הייתה ההנהגה בידי המנהיגים המסורתיים, כגון עשירי הקהילה ורבניה.
2. **שיתוף היהודים במוסדות הניהול והייצוג במדינה**: בעקבות חדירת המעצמות האירופיות לארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה קיבלו היהודים שוויון זכויות בחוק. כך הוענקה ליהודים ההזדמנות להיבחר למוסדות הניהול והייצוג של המדינה, במיוחד ב**מועצות הערים**, אך גם ב**פרלמנטים**. לאחר מלחמת-העולם הראשונה התרחבה התופעה בעיראק, אלג'יר, תוניס וארצות נוספות. דוגמא נוספת לשיתוף היהודים במוסדות הניהול והייצוג במדינה היא השתלבותם ב**איגודים מקצועיים** (ארגונים הדואגים לתנאי עבודתם ושכרם של העובדים).
3. **השפעת מוסדות בסגנון מערבי**: שינוי נוסף במעמד הקהילה נבע מהשינוי בתחום החינוך. חדירת מוסדות חינוך מודרניים של חברת כ"ח, מוסדות שבהם ניתן מקום מצומצם יחסית ללימודי הדת היהודית, הרחיקו את היהודים מהמסורת והקטינו את השפעתה של הקהילה היהודית. כך **נשברה האחידות** בקהילה היהודית ונוצרו בתוכה כמה קבוצות. **בתוניס**, לדוגמא, נוצרו כמה קבוצות בקהילה היהודית במדינה: היו יהודים שנשארו בתחומי היהדות ולא עברו כלל תהליכי

"התמערבות" (אלו היו יהודי האי ג'רבה שבדרום תוניס). היו יהודים בתוניס ש"התמערבו" אך שמרו על קשר עם המסורת והיו יהודים ש"התמערבו" לחלוטין כגון הסופר היהודי אלבר ממי. בחברה זו שבה נשברה האחידות הקהילתית וחלק מחבריה נטו לחילוניות, איבדו הרבנים, שהיו קודם לכן סמכות עליונה, את מעמדם וסמכותם בקהילה.

4. התארגנויות חדשות: ביטוי נוסף לשינויים במעמד הקהילה ולירידת השפעתה היו הקמת התארגנויות חדשות כגון מוסדות ציוניים (של התנועה הציונית) בארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה, שחלקם היו חילוניים וקשורים לתהליכי ההתמערבות. **בתוניס**, לדוגמא, הוקם סניף של תנועת "השומר הצעיר" – תנועה חילונית שמאלנית. מוסדות אלו גרמו לעיתים להתרחקות מהקהילה היהודית ושימשו תחליף למוסדות המסורתיים של הקהילה.

השפעת השלטון הקולוניאלי על השינויים שהוצגו:

חדירת המעצמות האירופיות למזרח התיכון וצפון אפריקה והשוואת מעמדם של היהודים למעמד האוכלוסייה הכללית שינו את מצבם של היהודים בצורה דרמטית. בהיבט הדמוגרפי חל גידול מרשים בהיקף האוכלוסייה היהודית עם הכנסתם של שירותי בריאות מתקדמים. האפשרויות הכלכליות התרחבו והערים המרכזיות הפכו אבן שואבת לאוכלוסייה היהודית, שהרחיבה את עיסוקה בתחום המסחר. בהיבט הכלכלי נפתח בפני היהודים חלון הזדמנויות והם ניצלו אותו עד תומו: רמת חייהם של חלק מהיהודים עלתה והם פנו לתחומי עיסוק חדשים שהיו חסומים קודם לכן בפניהם. חדירת מעצמות אירופה גרמה לירידת כוחה של הקהילה ומוסדותיה ולשבירת האחידות של הקהילה היהודית.

סעיף ב'

ההשפעה של פעילות ארגון כ"יח על היהודים בארצות האסלאם:

ב – 1860 הוקמה בצרפת חברה כ"יח (כל ישראל חברים) שמטרתה הייתה להפיץ את התרבות הצרפתית ולהאיץ את השתלבותם של היהודים בחברה המודרנית. החברה הקימה בתי ספר בארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה. ב – 1914 פעלו כבר כ – 188 בתי ספר של כ"יח בארצות אלו. **בתוניס**, לדוגמא, הוקם בית הספר הראשון של כ"יח ב- 1878 ובסך – הכול הוקמו כ-8 בתי ספר של חברה כ"יח בתוניס. בתחילת המאה ה – 20 למדו רוב הילדים היהודים בתוניס בבתי הספר של כ"יח. בתי ספר אלו לימדו את השפה הצרפתית, את התרבות הצרפתית ומקצועות כלליים (חשבון, טבע וכו') לצד מקצועות הדת.

חידוש נוסף הייתה העובדה, שכמעט מחצית בתי הספר של כ"יח בתוניס היו בתי ספר לבנות. חדירת בתי ספר של כ"יח לארצות המזרח התיכון וצפון אפריקה הביאה לתהליך "התמערבות". בתוך זמן קצר אימצו היהודים את השפה הצרפתית כשפת קריאה וכתובה ולעיתים גם כשפת דיבור, לצד השפה הערבית. היהודים אימצו גם **לבוש מערבי וגיל הנישואים** עלה. התחיל תהליך של השתלבות יהודים בלימודים גבוהים באוניברסיטאות.

תשובות מלאות לפרק שלישי ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק

"לאומיות וציונות ישראל והעמים בשנים 1870-1939".

עמודים:

השלטון הקולוניאלי: 230-234

התמורות בחיי היהודים: 234-247